

Орталық банктер: қалыптасуы мен дамуы

PhD, доцент Досжан Р.Д

Дәріс жоспары:

1. Орталық эмиссиялық банктердің пайда болуы
2. Дамыған елдердің орталық банктерінің негізгі міндеттері мен функциялары
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құрылымы
4. ҚР Ұлттық банкінің негізгі мақсаты, міндеттері мен функциялары

Дамыған елдердің орталық банктерінің негізгі міндеттері мен функциялары

Францияның банк жүйесінің негізгі байланыстары:

1. Франция Банкі.
2. Депозиттік банктер.
3. «Іскерлік» деп аталатын инвестициялық банктер.
4. Орта және ұзақ мерзімді несиелік банктері.

Орталық эмиссиялық банктердің пайда болуы

Англияның орталық банкі парламенттің арнайы актісімен құрылды. Ол 1694 жылы корольге Франциямен акционерлік компания ретінде соғысуға несиелік беру мақсатында құрылды. Оған 1 268 акционер кірді, олардың алғашқы жарнасы 1 200 фунт стерлингті құрады. Бұл Англия Банкінің Үкіметке берген алғашқы сомасы болды. Қарыз патшаға жылдық 8% - бен банкнот және вексель түрінде берілді.

Германияның Орталық Банкі. Германияда соғыстан кейін екі деңгейлі банк жүйесі құрылды, онда елдің орталық банкі жоғарғы деңгейде – неміс федералды, ал екінші деңгейде – коммерциялық немесе несиелік банктер, сондай-ақ мамандандырылған несиелік мекемелер.

Германияның Федералды Банкі (Дойче Бундесбанк) Германияның Орталық Банкі – Рейхсбанктің мұрагері болып табылады.

Бундесбанк келесі маңызды экономикалық функцияларды орындайды:

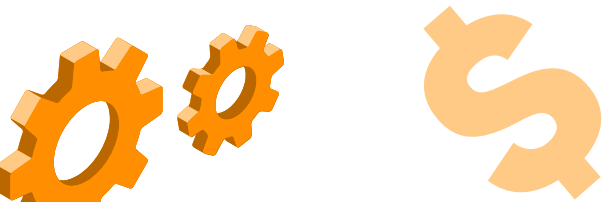
1. Елдің эмиссиялық орталығы, яғни айналыстағы банкноттардың эмиссиясын жүзеге асырады.
2. Мемлекеттің валюталық орталығы.
3. «Үкімет кассирі» (Бундесбанк Үкіметтің ағымдағы шоттары арқылы федералдық бюджеттің атқарылуын жүргізеді).
4. «Банктердің банкі» – пассивтер мен активтер бойынша несиелік мекемелерге қызмет көрсету.
5. Елдің есеп айырысу орталығы.
6. Елдің ақша-несиелік реттеу субъектісі.

Канада банкі – елдің орталық эмиссиялық Банкі. Ол Акционерлік кәсіпорын ретінде құрылды, бірақ коммерциялық банктер мен олардың қызметкерлері, сондай-ақ шетелдіктер оның акцияларын ұстаушылар бола алмады. Канада үкіметі 1935-1938 жылдар аралығында жеке меншік иелерінен өздеріне тиесілі акцияларды сатып алды, осылайша банкті орталық ретінде нығайтты.

Жапонияның орталық банкі 1882 жылы құрылды, оның жарғылық капиталы 100 миллион иен құрайды, банктің жартысынан көбі мемлекетке тиесілі. Жеке акционерлер оның қызметін басқаруға қатыспайды.

Негізгі функциялары: монополиялық банкноттық эмиссия; экономиканы ақшалай-несиелік реттеу. Атап айтқанда, халықаралық есеп айырысуларды жүзеге асыру және валюта нарығында операциялар жүргізу, сондай-ақ қазынашылыққа кассалық қызмет көрсету.

Италияның орталық банкі. Несиелік жүйенің ең жоғары органы мемлекеттік институт 1947 жылы құрылған және үлкен өкілеттіктерге ие шағын үкіметтің бір түрі болып табылатын несиелер мен жинақ жөніндегі министрлік аралық комитет. Оның функциялары кіреді:

* несие саясатының негізгі бағыттарын әзірлеу және қамтамасыз ету және оның жүзеге асырылуын бақылау;

* банк жүйесіндегі барлық маңызды құрылымдық өзгерістерді бақылау; жаңа несие мекемелерінің ашылуы; лицензияларды қайтарып алу; комитеттің мақұлдауымен банктердің жарғыларын қабылдау жүзеге асырылады: оларға өзгерістер енгізу, басқару орындарына тағайындау;

* несиелік мекемелер қызметінің нормалары мен ережелерін, бағалы қағаздар эмиссиясын айқындайтын барлық нұсқамаларды санкциялау;

* Италия анкінің қызметін бақылау, оның қызметі үшін негізгі ұсынымдарды әзірлеу.

АҚШ-тың несие жүйесінің өзегі *Федералды резервтік жүйе (ФРЖ)* болып саналады, ол 12 Федералды резервтік банктерден және көптеген мүше банктерден тұрады. 1913 жылғы Федералды резервтік актіге сәйкес ФРЖ-ға мүше барлық банктер:

- а) Федералды резервтік банктердің негізгі капиталына пай жарнасы ретінде меншікті капиталдың 6% - ын салу;
- б) оларда өз резервтерін мерзімді салымдар сомасының 3% - ы және талап етілгенге дейінгі салымдар сомасының 7-ден 23% - ы көлемінде ұстау керек.

Федералды резервтік банктер өздерінің депозиттерінің 35% мөлшерінде алтын және заңды төлем қаражаттарында резервке ие болуы керек еді. Осылайша, Федералды резервтік банктердің міндеттемелері мыналардан тұрады:

- 1) мүше банктердің пай жарналары есебінен құрылған меншікті капиталдарына;
- 2) банкноттық эмиссия;
- 3) ФРЖ-ға мүше банктердің резервтерін білдіретін банктік депозиттерге қолданылмайды.

Федералды резервтік банктердің ресурстары банкноттарды шығару арқылы қалыптасады – Федералды резервтік билеттер және негізінен мүше банктер мен қазынашылықтан депозиттер қабылдау. Федералды резервтік Банктер қаражатының аз бөлігі өздерінің меншікті капиталынан тұрады

Федералды резервтік банктерден басқа, АҚШ банк жүйесі мыналарды қамтиды:

- 1) коммерциялық банктер;
- 2) инвестициялық банктер;
- 3) өзара-жинақ банктер;
- 4) банкир үйлері.

ҚРеспубликасы Ұлттық Банкінің құрылымы мен заңды мәртебесі

Жоғарыда айтылғандай, Қазақстанның екі деңгейлі банк жүйесі бар. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (ҚР ҰБ) Орталық банк болып табылады және Қазақстанның банк жүйесінің жоғарғы (бірінші) деңгейін білдіреді.

Ұлттық банк – мемлекетті құрайды. Қазақстан Республикасының заңнамалық-құқықтық нысанындағы заңды тұлға, дербес теңгерімі бар, өзінің филиалдарымен, өкілдіктерімен және ұйымдарымен бірлесіп, сатылап бағыну схемасы бар бірыңғай орталықтандырылған құрылымдық актілеріне сәйкес олар келген елдің заңнамасын ескере отырып, Қазақстанда және одан тыс жерлерде өз филиалдары мен өкілдіктерін аша алады.

1. Өтеу мерзімі бойынша

Қысқа мерзімді
Орта мерзімді
Ұзақ мерзімді

2. Өтеу тәсілдері бойынша

Біржолғы жарнамен
өтелетін несиелер
Бөліп-бөліп өтелетін
несиелер

3. Несие пайызын алу әдістері бойынша

Жалпы өтеу кезінде
пайыз төленетін
несиелер
Біркелкі
жарналарымен
проценті төленетін
Қарыз алушыға
тікелей несие берген
кезде банк пайызын
ұстап қалатын
несиелер

4. Несие беру тәсілдері бойынша

Өтемақы несиелері
Ақылы несиелер

5. Несиелеу әдістері бойынша

Біржолғы несиелер
Несиелік желі

6. Пайыздық ставкалардың түрлері бойынша

Белгіленген пайыздық
мөлшерлеменен
несиелер
Өзгермелі пайыздық
мөлшерлемелер
Сатылы ставкалар

7. Несие саны бойынша

Бір банк берген
несиелер
Синдикатталған
несиелер
Параллель несиелер

8. Қамтамасыз етудің болуына қарай

Сенімгерлік несиелер
Контокорренттік несиелер
Кепіл шарты
Кепілгерлік шарты
Кепілдік

ҚР Ұлттық банкінің негізгі мақсаты, міндеттері мен функциялары

Қазақстан Ұлттық банкінің негізгі мақсаты елдегі баға тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстанның Ұлттық Банкіне келесі міндеттер жүктеледі:

- 1) мемлекеттің ақша-несие саясатын әзірлеу және жүргізу;
- 2) төлем жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету;
- 3) валюталық реттеуді және валюталық бақылауды жүзеге асыру;
- 4) қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу болып табылады.

ҚР ҰБ өзіне жүктелген міндеттерге сәйкес функцияларды орындайды:

- 1) Мемлекеттік ақша-несие саясатын жүргізу;
- 2) банкноттар мен монеталардың эмиссиясын жүзеге асыру;
- 3) банктер Банкінің функциясын жүзеге асыру;
- 4) банк - қаржы кеңесшісі, ҚР Үкіметінің агенті функциясын және Үкімет пен басқа да мемлекеттік органдар үшін олармен келісім бойынша өзге де қызметтерді орындау арқылы жүзеге асырылады;
- 5) төлем жүйелерінің жұмыс істеуін ұйымдастыру;
- 6) Қазақстан Республикасындағы валюталық реттеу және валюталық бақылау қағидаттарына негіздеу;
- 7) алтын-валюта активтерін басқару;
- 8) қаржы ұйымдарының қызметін бақылау және қадағалау, сондай-ақ олардың қызметін банктің құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша реттеу қағидаттарына негіздеу.

Ұлттық банк сыйақы мөлшерлемелерінің саясатын жүзеге асырылатын мемлекеттік ақша-несие саясаты шеңберінде сыйақының нарықтық мөлшерлемелеріне ықпал ету үшін пайдаланады.

Ең төменгі міндетті резервтер нормасын бұзған жағдайда Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерімен ҚР ҰБ белгілеген мөлшерде айыппұл есептеледі және өндіріп алынады. Банктің қызметі тоқтатылған кезде Ұлттық банк оған резервтелген қаражатты бір апта мерзімде қайтарады.

Қазақстан Ұлттық Банкі банктер Банкінің функциясын жүзеге асыру үшін:

- қайта қаржыландыру жүйесін ұйымдастырады, Ұлттық Банкте ашылған банк шоттарының иелеріне жоғары өтімді, тәуекелсіз бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін бір жылдан аспайтын мерзімге несиелер береді;

- Екінші деңгейдегі банктер үшін соңғы сатыдағы кредитор болып табылады, осыған байланысты оларға Ұлттық Банктің Басқармасы белгілеген тәртіппен және мерзімдерде қамтамасыз етілген, сондай-ақ қамтамасыз етілмеген ұлттық және шетелдік валютада несиелер беруге құқылы;

- клиенттің банк шотынан ақшаны қате есептеу фактісі анықталған кезде оны алып қоюға құқылы, клиенттің акцептісіз ақша алуға келісімін растайтын құжаттары болған кезде оның банк шотын дебеттеуге құқылы;

- ҚР ҰБ басқармасы айқындайтын тәртіппен және шарттарда банктер мен басқа да ұйымдардың Ұлттық Банкке оларға берілген несиелер бойынша берешектерін қайта құрылымдауды жүргізеді.

Ұлттық банктің операциялары

Ұлттық Банк Басқармасы белгілеген тәртіппен онда шоттар ашқан заңды тұлғалар және банктер Қазақстан Ұлттық банкіндегі банк шоттарының иелері болып есептеледі.

Ұлттық банк ұлттық валютада мынадай операцияларды жүргізеді:

- 1) өтімділігі жоғары, тәуекелі жоқ бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін Ұлттық банкте алты айдан аспайтын мерзімге ашылған банк шоттарының иелеріне несиелер береді;
- 2) мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;
- 3) несиелерді қамтамасыз ету үшін жарамды деп есептейтін депозиттік сертификаттарды, өтеу мерзімі бір жылдан аспайтын борыштық бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;
- 4) депозиттерді қабылдайды, төлемдер мен ақша аударымдарын жүзеге асырады, бағалы қағаздар мен өзге де құндылықтарды сақтауға және басқаруға алады;
- 5) туынды қаржы құралдарымен операцияларды жүзеге асырады;
- 6) қажет болған жағдайда Қазақстан Республикасының аумағындағы және одан тыс жерлердегі банктер мен қаржы ұйымдарында шоттар ашады;
- 7) чектер жазып береді және вексельдер береді;
- 8) егер бұған заңнамада тікелей тыйым салынбаған болса, өз міндеттеріне сәйкес басқа да банк операцияларын, сондай-ақ өз атынан мәмілелер жасайды.

Орталық банктер: қалыптасуы мен дамуы

1. Орталық эмиссиялық банктердің пайда болуы
2. Дамыған елдердің орталық банктерінің негізгі міндеттері мен функциялары
3. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құрылымы
4. ҚР Ұлттық банкінің негізгі мақсаты, міндеттері мен функциялары

Орталық эмиссиялық банктердің пайда болуы

Орталық банктерге деген қажеттілік шамамен 300 жыл бұрын феодализм мен капитализм кезеңінде тауар-ақша қатынастарының дамуына байланысты туындады (алғашқы орталық банктердің бірі Швед Риксбанкі 1668 жылы құрылған). ХХ ғасырда елдің бүкіл экономикалық айналымы үшін орталық банктің рөлінің маңыздылығын түсіну жалпыға ортақ болып келеді және 1920 жылы Брюссельде өткен халықаралық қаржы конференциясында «Орталық банк жоқ елдерде оны құру керек» деп атап өтілді.

Орталық банк ақша-несие айналымын ұйымдастыру саласында белгілі бір билік функцияларына ие қарапайым (коммерциялық) банк мекемесі мен мемлекеттік мекеменің ерекшеліктерін біріктіреді. Орталық банк басқа мемлекеттік құрылымдардан тәуелсіздіктің жоғары деңгейімен сипатталады. Көбінесе ол тікелей Парламентке немесе Парламент құрған арнайы комиссияға есеп береді.

Орталық банктің басшысын мемлекет басшысы немесе парламент тағайындайды. Әдетте, Үкіметке батыстың дамыған елдерінің банктік заңнамасына сәйкес осы жоғары лауазымға үміткерлерді тандау құқығы беріледі. Орталық банк, әдетте, арнайы өкілеттіктерге ие акционерлік қоғам түрінде құрылады. Көп жағдайда оның капиталы мемлекетке тиесілі, бірақ акционерлер коммерциялық банктер және басқа қаржы институттары бола алады.

Орталық банктердің тәуелсіздік деңгейі бірдей емес, мысалы, ең тәуелсіз неміс Федералды банкінен бастап үкіметке толық тәуелді Франция Банкіне дейін.

Капиталға меншік тұрғысынан орталық банктер мемлекеттік болып табылады, олардың капиталы мемлекетке тиесілі (Ұлыбритания, Германия, Франция, Ресей); акционерлік (АҚШ, Италия); аралас – капиталдың бір бөлігі мемлекетке тиесілі акционерлік қоғамдар (Жапония, Бельгия). Кейбір орталық банктер бірден мемлекеттік болып құрылды (Германияда, Ресейде); басқалары акционерлік болып құрылды, содан кейін ұлттық болды (Ұлыбританияда, Францияда).

Бірақ орталық банктің капиталы мемлекетке тиесілі ме, жоқ па, тарихи тұрғыдан банк пен Үкімет арасында тығыз байланыс орнады, олар қазіргі кезеңде ерекше күшейе түсті. Үкімет елдің несие жүйесіндегі соңғысының маңызды рөліне, оның экономикалық саясатына байланысты орталық банктің сенімділігіне мүдделі.

Алайда, Орталық банк пен мемлекеттің өзара байланысы оның саясатына шексіз әсер етуі мүмкін дегенді білдірмейді. Орталық банк, оның капиталының тиесілігіне қарамастан, заңды түрде тәуелсіз: оның мүлкі мемлекет мүлкінен бөлек және оны меншік иесі ретінде басқарады. Орталық Банктің атқарушы биліктен тәуелсіздік деңгейі әр түрлі елдерде әр түрлі. Заң бойынша Парламентке есеп беретін банктер (АҚШ, Германия, Швейцария, Швеция, Голландия, Ресей), Қаржы министрлігіне есеп беретін банктер көбірек дербестікке ие.

Орталық банктің үкіметтен тәуелсіздігінің белгілі бір деңгейі оның ақша-несие және валюталық тұрақтылықты сақтау жөніндегі қызметінің тиімділігінің қажетті шарты болып табылады, ол көбінесе Үкіметтің қысқа мерзімді мақсаттарына қайшы келеді, мысалы, келесі сайлауды жақындатуға алаңдайды. Бұл үкіметтің бюджет тапшылығын жабу үшін орталық банктің ресурстарын пайдалану мүмкіндіктерін шектеу тұрғысынан өте маңызды. Өткен ғасырдың 80-90 жылдары орталық банктердің үкіметтен тәуелсіздік тенденциясы күшейе түсті.

Сонымен бірге, мұндай тәуелсіздік салыстырмалы, өйткені Үкіметтің экономикалық саясаты оның негізгі элементтерін: ақша-несие және қаржы саясатын үйлестірусіз және тығыз байланыстырмай сәтті бола алмайды. Сондықтан ұзақ мерзімді жоспарда Орталық банк Үкіметтің макроэкономикалық бағытының басымдықтарын басшылыққа алады. Сайып келгенде, кез-келген орталық банк белгілі бір дәрежеде банктің де, мемлекеттік органның да ерекшеліктерін біріктіреді.

Дамыған елдердің орталық банктерінің негізгі міндеттері мен функциялары

Орталық банктер елдің бүкіл несие жүйесін басқарады, олар несие мен ақша айналымын реттеуге, ұлттық валютаның айырбас бағамының қозғалысын бақылауға және тұрақтандыруға, олардың әсерінен іскерлік белсенділік, бағалар мен жұмыспен қамту деңгейінің төмендеуін тегістеуге, ұлттық экономиканың өсуін сау қаржылық негізде ынталандыруға арналған.

Дамыған елдердің орталық банктерінің негізгі міндеттері ақша массасының нормативтерін бақылауды айқындау, ақша эмиссиясын бақылау, несие-қаржы институттарына несие беруді белгілеу болып табылады.

Францияның Орталық Банкі. XX ғасырдың 20-жылдарынан бастап Франция өнеркәсіптік тұрғыдан қарқынды дами бастады және бұрынғы «жалған» дәстүрлерден алшақтады. Атап айтқанда, екінші дүниежүзілік соғыстан кейін өнеркәсіптік даму қарқыны бойынша ол бірқатар басқа капиталистік елдерден алда болды. Француз банктері шетелдік операцияларын тоқтатпай, өз елінің индустриясына кеңінен ене бастады, ал олардың кейбіреулері капиталистік әлемдегі 50 ірі банктердің қатарына кірді.

Францияның банк жүйесінің негізгі байланыстары:

1. Франция Банкі.
2. Депозиттік банктер.
3. «Іскерлік» деп аталатын инвестициялық банктер.
4. Орта және ұзақ мерзімді несие банктері.

Елдің орталық эмиссиялық Банкінің рөлін Франция Банкі («Банк де Франс») атқарады. Ол 1800 жылы капиталы 30 миллион франк болатын жеке акционерлік компания ретінде құрылды, 1803 жылы Парижде банкнот эмиссиясының монополиялық құқығын алды, ал 1848 жылы бүкіл Францияда тоғыз провинциялық эмиссиялық банкті жұтып, филиалдарына айналдырды.

Екінші дүниежүзілік соғыстың соңында 1945 жылғы 2 желтоқсандағы Заң бойынша Франция Банкі ұлттандырылды. Банктің 250 миллион франк сомасындағы акционерлік капиталы толығымен мемлекеттің қолына өтті.

Елдің жалғыз эмиссиялық банкі ретінде Франция Банкі банкноттарды айналымға шығарады, ал 1939 жылдан бастап оның эмиссиясы алдын-ала белгіленген контингенттермен шектелмейді.

Франция банкі елдің алтын-валюта резервтерін сақтайтын орын болып табылады. Ол сондай-ақ мемлекеттік Банктің функциясын орындайды. Мемлекетке тікелей несие беру Банк басқарушысы мен экономика және қаржы министрі арасындағы уағдаластықта айқындалатын мөлшерде жүзеге асырылады. Мемлекет Банкінің жанама несие беруді «есеп портфелі» айдарымен жасырылады, оның құрамында қазынашылық вексельдер көрнекті орын алады. Франция банкі мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алады және оларға несие береді. Қазынашылықтың бос ақша қаражаты оның осы банктегі ағымдағы шотында болады. Банк қызметінің маңызды жағы-пайыздық мөлшерлемелер мен міндетті резервтердің нормаларын өзгерту арқылы валюталық бақылау және несиені реттеу.

258 кеңсе Франция Банкінің құрамына кіреді, ол «Банктер банкі» қызметін атқарады, бұл оның банктік резервтерін шоғырландыруда және оларға несие беруде көрінеді. Францияның банк жүйесіндегі жаңа және ерекше құбылыс (басқа елдерде бұл жоқ) – 1971 жылдың сәуірінен бастап коммерциялық банктер мен қаржы қоғамдары үшін міндетті

резервтердің нормаларын енгізу, оларды Франция Банкінде олар берген несиелерге қарсы ұстау керек.

Мемлекет несие саясатын жүргізеді, есеп ставкаларын, минималды резервтердің нормаларын және т.б. мемлекеттік бақылау және несие ресурстарын бөлуді реттеу Француз экономикасын мемлекеттік бағдарламалауда маңызды рөл атқарады.

Англияның орталық банкі парламенттің арнайы актісімен құрылды. Ол 1694 жылы корольге Франциямен акционерлік компания ретінде соғысуға несие беру мақсатында құрылды. Оған 1 268 акционер кірді, олардың алғашқы жарнасы 1 200 фунт стерлингті құрады. Бұл Англия Банкінің Үкіметке берген алғашқы сомасы болды. Қарыз патшаға жылдық 8% - бен банкнот және вексель түрінде берілді. Англия банкіне алтын мен күмісті сатуға және сатып алуға, вексельдер шығаруға, коммерциялық вексельдермен мәміелер жасауға, кепілдікке, соның ішінде тауарлық несиелерді беруге рұқсат етілді. Алайда банкке Парламенттің рұқсатынсыз патшаға несие беруге рұқсат етілмеді.

1946 жылы Англия Банкі ұлттандырылды, акционерлік капитал қазынашылыққа берілді, ал бұрынғы акция иелері мемлекеттік облигациялар түрінде өтемақы алды. Мемлекет меншігіне алу Үкімет пен банктің тарихи қалыптасқан тығыз байланыстарын заңдастырды: Англия Банкі мемлекет меншігіне дейін Үкіметтің банкирі қызметін атқарды.

1946 жылғы актіге сәйкес қазынашылық Англия банкінің басқарушысымен алдынала кеңескеннен кейін оған орындалуы міндетті ұсыныстар бере алады. Ресми түрде ақша-несие саясаты саласындағы шешімдер қабылдау үшін жауапкершілік Парламентке есеп беретін қазынашылық басшысына жүктеледі. Банк Үкіметке ақша-несие саясаты мәселелері бойынша кеңес береді, осы мәселелерді Қазынашылықпен үйлестіреді.

Осылайша, Англия Банкіне қатысты қазынашылықтың өте кең құқықтары заңмен бекітілген. Индустриалды дамыған елдердің ішінде Англия Банкі Үкіметке ең тәуелді елдердің бірі болып табылады. Іс жүзінде ол қазынашылықпен тығыз жұмыс істейді.

Англия банкінің несие жүйесіндегі басты рөлі, ең алдымен, ол елдің эмиссиялық-кассалық орталығы ретінде қызмет ететіндігімен және банкноттарды монополиялық түрде шығарумен анықталады. Оның міндеттемелері (банкноттар түрінде де, басқа банктердің депозиттері түрінде де) бүкіл несие жүйесінің ақша базасы болып табылады. Кез келген банк Англия Банкіндегі депозиттерді өзінің кассалық резерві ретінде қарастырады, өйткені қажет болған жағдайда ол әрқашан шоттан қаражат ала алады. Өз міндеттемелерінің көлемін азайту немесе азайту арқылы Англия Банкі банктердің кассалық резервтері мен айналыстағы ақша массасына әсер етеді.

Ағылшын банкі – үкіметтің ақша-несие саясаты мәселелері жөніндегі консультанты және оның жолсерігі. Соғыстан кейінгі кезеңде ол ақша-несие саясатының барлық негізгі әдістерін қолданды (жалпы және селективті). XX ғасырдың 40-жылдарында кейнсиандық рецептерге сәйкес ақша-несие саясаты қаржылық саясатқа қосымша ретінде қарастырылды және негізінен мемлекеттік қарызды барынша арзандатуға бағытталған «арзан» ақша саясаты жүргізілді, яғни несие пайызын төмен деңгейде ұстау қолданылды.

Англия Банкі есеп мөлшерлемесін өзгерту сияқты дәстүрлі реттеу әдісін қолданбаған. Ақша-несие саясатының негізгі құралдары кассалық резервтердің банк депозиттеріне және ашық нарықтағы операцияларға тұрақты қатынасын орнату болды.

1979 жылы өзін «монетаристік» деп жариялаған консервативті үкіметтің келуімен М.Тэтчер ақша-несие саясаты экономикалық стратегияны жүзеге асырудың негізгі құралына айналды, үкімет қысқа мерзімді «тоқтату» саясатынан бас тартты. Саясат ақша массасының өсу қарқынының белгіленген шектерден ауытқуымен анықтала бастады. Англия Банкінің ақша массасының өсуін бақылаудың негізгі әдісі оның вексельдерді сатып алу-сату операциялары болды, көбінесе қазынашылық емес, коммерциялық және банк жүйесінен тыс мемлекеттік міндеттемелерді орналастыру болды. Өткен ғасырдың 90-жылдарында Ұлыбританиядағы ақша-несие саясатының басты құралы, басқа дамыған елдердегідей, ашық нарықтағы операциялар болды.

Сыртқы экономикалық функцияны жүзеге асыра отырып, Англия Банкі Қазынашылықтың атынан ресми алтын-валюта резервтерін басқару бойынша операциялар жүргізеді, олар 1939 жылдан бастап теңестіру валюта қорына берілді. Банк Фунт стерлинг бағамын реттеу үшін валюталық интервенцияларды жүргізеді, Үкімет атынан Халықаралық Валюта-қаржы ұйымдарына белсенді қатысады.

Англия Банкі барлық басқа «банктердің банкі» болып табылады. Елдегі барлық дерлік банктердің шоттары бар. Олардың ішіндегі ең маңыздылары – лондондық клирингтік банктердің шоттары, олар өздерінің кассалық резервтерінің едәуір бөлігін депозиттер түрінде сақтайды. Осы шоттардағы жазбалар арқылы банктердің бір-бірімен есеп айырысулары реттеледі.

Англия Банкі бүкіл банк жүйесіне банктерден қарыз міндеттемелерін сатып алу арқылы немесе мемлекеттік міндеттемелерді қамтамасыз ету үшін несие беру тетігі арқылы несие береді.

1979 жылы банк қызметі туралы заң Ұлыбритания тарихында алғаш рет Англия Банкіне банк жүйесін қадағалау бойынша жарғылық құқықтары мен міндеттерін бекітті. 1987 жылғы заң осы құқықтар мен міндеттерді кеңейтті. 1997 жылдың соңында Англия Банкінің Банктік қадағалау функцияларын жаңадан құрылған бақылаушы органға (New Regulatory Authority) беру туралы жарияланды.

Сондай-ақ, Англия Банкі Үкіметтің банкі болып саналады. Онда барлық кірістер түсетін және барлық шығындар өтелетін мемлекеттік шоттар ашылды. Банктің маңызды функциясы – мемлекеттік қарызды басқару. Банк өзінің портфелінде мемлекеттік міндеттемелердің бір бөлігін сақтаса да, Үкіметтің қорларға деген қажеттіліктерінің көп бөлігі нарықтың көмегімен қанағаттандырылады, яғни банктің қазынашылық атынан бағалы қағаздар нарығында мемлекеттік міндеттемелерді орналастырады.

Үкіметтің ағымдағы шығыстары мемлекетке қысқа мерзімді несие беру арқылы қаржыландырылады, оның басты құралы қазынашылық вексельдер болып табылады. Мемлекетке қысқа мерзімді несие беру қажеттілігі әрдайым бар. Өйткені, салықтар (мемлекет кірісінің негізгі көзі) бюджетке негізінен қаржы жылының соңында біркелкі түспейді. Сондықтан, қалған кезеңдерде Үкіметтің шығындары оның кірістерінен асып түседі. Бюджет тапшылығы жағдайында қысқа мерзімді вексельдерді шығару әсіресе артады. Қазынашылық вексельдерді Англия Банкі апта сайын қазынашылық атынан шығарады. Қазынашылық вексельдердің жаңа шығарылымдары ішінара банктер мен брокерлер арасындағы сауда-саттық жүйесі (by tender) арқылы, ішінара мемлекеттік және мемлекет бақылауында тұрған жинақ банктерін, үкіметтік сақтандыру қорларын, Англия Банкінің эмиссиялық департаментін және теңестіру валюта қорын қамтитын жария-құқықтық (үкіметтік) ұйымдар арасында тіркелген баға бойынша орналастырылады. Вексельдер мемлекеттік ұйымдар арасында бөлінетін баға жарияланбайды.

Қазынашылық вексельдерден басқа, қысқа мерзімді мемлекеттік облигациялар несие құралы болып табылады. Ұлыбританияда өтеу мерзімі 5 жылға дейінгі облигациялар қысқа мерзімді облигациялар болып саналады.

Германияның Орталық Банкі. Германияда соғыстан кейін екі деңгейлі банк жүйесі құрылды, онда елдің орталық банкі жоғарғы деңгейде – неміс федералды, ал екінші деңгейде – коммерциялық немесе несиелік банктер, сондай-ақ мамандандырылған несиелік мекемелер.

Германияның Федералды Банкі (Дойче Бундесбанк) Германияның Орталық Банкі – Рейхсбанктің мұрагері болып табылады.

1934 жылғы несие жүйесі туралы заң Рейхсбанкке несие жүйесіне қатысты ерекше құқықтар берді, ал 1939 жылдан бастап Рейхсбанк туралы Заң оны фюрерге толығымен бағындырды.

1945 жылы Германия Кеңестік оккупация аймағында тапсырылғаннан кейін Рейхсбанктің барлық бөлімшелері жабылды, ал батыс аймақтарда олар өз қызметін

жалғастырды. 1948 жылы ақпанда олардың негізінде неміс жер банкі құрылды, ал 1957 жылы ол Орталық жер банктерімен біріктіріліп, неміс федералды банкі құрылды.

Неміс федералды Банкі туралы Заңға сәйкес (1957 ж. және 1992 ж. жаңа редакцияда) үкіметтен тәуелсіз болды. Алайда, оның алдына қойылған міндеттердің орындалуын ескере отырып, Үкіметке жалпы экономикалық саясат саласында қолдау көрсетуге міндетті.

Бундесбанк келесі маңызды экономикалық функцияларды орындайды:

1. Елдің эмиссиялық орталығы, яғни айналыстағы банкноттардың эмиссиясын жүзеге асырады.

2. Мемлекеттің валюталық орталығы.

3. «Үкімет кассирі» (Бундесбанк Үкіметтің ағымдағы шоттары арқылы федералдық бюджеттің атқарылуын жүргізеді).

4. «Банктердің банкі» – пассивтер мен активтер бойынша несиелік мекемелерге қызмет көрсету.

5. Елдің есеп айырысу орталығы.

6. Елдің ақша-несиелік реттеу субъектісі.

Осы мақсатта келесі реттеу құралдары қолданылады:

* бухгалтерлік есеп немесе жеңілдік саясаты, сонымен қатар инвестициялау мақсатында Бундесбанк «арзан» ақша (төмен пайыздық мөлшерлемелер) саясатын жүргізеді. Алайда, олар шетелден шетелдік капитал ағынын тежейді, бұл елдің төлем балансының белсенділігін төмендетеді;

* ашық нарықтағы саясат – мемлекеттік бағалы қағаздармен операциялар;

* минималды немесе міндетті резервтер саясаты.

Бундесбанктің орталық жерлер банктері түрінде филиалдары бар.

Бундесбанктің ақша, валюта және несие саясатын банктің Орталық кеңесі белгілейді. Оның құрамына бундесраттың (Парламенттің жоғарғы палатасы) ұсынысы бойынша федералды Президент тағайындайтын Бундесбанк басқармасының мүшелері кіреді. Бундесбанктің орталық кеңесін оның президенті және вице-президенті басқарады. Бундесбанк Майндағы Франкфурт қаласында орналасқан.

Жапонияның орталық банкі 1882 жылы құрылды, оның жарғылық капиталы 100 миллион иен құрайды, банктің жартысынан көбі мемлекетке тиесілі. Жеке акционерлер оның қызметін басқаруға қатыспайды.

Негізгі функциялары: монополиялық банкноттық эмиссия; экономиканы ақшалай-несиелік реттеу. Атап айтқанда, халықаралық есеп айырысуларды жүзеге асыру және валюта нарығында операциялар жүргізу, сондай-ақ қазынашылыққа кассалық қызмет көрсету.

1942 жылы қабылданған заңға сәйкес Жапония банкі үкіметтің қатаң бақылауында, яғни Қаржы министрлігі оның саясатына белсенді араласуға құқылы. Мемлекеттің қаржы және ақша-несие саласындағы жоғары мүдделерін 1949 жылы құрылған саяси комитет анықтайды.

Бұл комитеттің құзыреті елдегі банк қызметінің және Жапония банкін басқарудың қағидаттарын әзірлеу болып табылады. Комитет пайыздық мөлшерлемелер деңгейін өзгертеді, вексельдерді қайта есептеу шарттарын айқындайды, несие беру кепілін пайдалану және ашық нарықта операциялар жүргізу тәртібін белгілейді. Тиісті заңнамалық қамтамасыз етудің негізінде және Қаржы министрлігімен келісім бойынша комитет нарықтағы пайыздық ставкалардың ең жоғары деңгейін өзгертеді және міндетті резервтеу нормаларының мөлшерін белгілейді, Жапония Банкінің шешімдерін қабылдайды және ел Парламенті алдында есеп береді.

Жапония банкін басқару әдістеріне банк қызметін лицензиялау; банктер үшін жарғылық капиталдың ең төменгі мөлшерін белгілеу; банк атауларын өзгертуге, олардың филиалдарын құруға және таратуға рұқсат беру жатады. Орталық банк банктік өтімділік көрсеткіштерінің ең төменгі деңгейлерін белгілейді: банктердің меншікті капиталының үлесін оның жиынтық мөлшерінде айқындайтын меншікті капитал нормасын; капиталдың

борыштық міндеттемелерге арақатынасын көрсететін өтімді активтер нормасын; жылжымайтын мүлік нормасын; ірі несиелер беруге қойылатын шектеулерді және т. б. Банктердің есеп беру құжаттамасын ұсыну жөніндегі міндеттемелері де белгіленеді.

Елдің ақша-несиелік реттеудің негізгі органдары: Жапония банкі, Қаржы министрлігі және экономикалық ұйымдар. Реттеудің негізгі әдістеріне несие пайызы мен міндетті резервтеу нормаларының өзгеруі; мемлекеттік бағалы қағаздармен және шетел валютасымен операциялар жүргізу; Үкіметпен бірлесіп жүргізілетін әкімшілік шаралар жатады.

XX ғасырдың 70-ші жылдары орын алған әкімшілік шаралардың басым болуы реттеудің нарықтық әдістерімен алмастырылды. Банктердің қызметіне мемлекеттік бақылау әлсіреді. Алайда, қызмет деңгейі жоғары және рентабельділігі төмен объектілерді несиелеу функциясы үкіметтің қолында қалды.

Ел экономикасының одан әрі дамуы несие капиталы нарығындағы шиеленістің төмендеуіне, оның интернационализациясына, баламаның пайда болуына – белсенді дамып келе жатқан қор нарығына әкелді. Әкімшілік реттеудің әлсіреуі пайыздық мөлшерлемелердің икемділігінің артуынан көрінді, олар нарықтық сипатқа ие болды. 70-жылдардың басында Жапония банкі вексель нарығында, содан кейін қалыптасқан мемлекеттік бағалы қағаздар нарығында операциялар жүргізе бастады. Басқа нарықтарда да белсенді операциялар басталды.

Жапония Банкі «банктердің банкі» бола отырып, жеке несие-қаржы мекемелері мен басқа да субъектілердің серіктесі болады. Ол ағымдағы шоттарда олардың резервтік депозиттерін сақтайды және ресми есеп мөлшерлемесінің деңгейіне сүйене отырып, оларға несие береді.

Канада банкі – елдің орталық эмиссиялық Банкі. Ол Акционерлік кәсіпорын ретінде құрылды, бірақ коммерциялық банктер мен олардың қызметкерлері, сондай-ақ шетелдіктер оның акцияларын ұстаушылар бола алмады. Канада үкіметі 1935-1938 жылдар аралығында жеке меншік иелерінен өздеріне тиесілі акцияларды сатып алды, осылайша банкті орталық ретінде нығайтты.

Оның қызметін Қаржы министрінің орынбасары кіретін директорлар кеңесін тағайындайтын федералды үкімет анықтайды. Канада банкі өзінің қызметі туралы Парламент алдында жүйелі түрде есеп береді.

Канада Банкінің негізгі функциялары ақша айналымы мен несиені реттеу, ұлттық валютаның басқа валюталарға қатысты бағамын ұстап тұру, баға деңгейін тұрақтандыру және төмен инфляцияны қолдау болып табылады.

Канадалық Банк банкноттарды айналымға шығарады, коммерциялық банктерге аванстар береді, банктер арасындағы клирингтік шоттар бойынша есеп айырысуды реттейді, мемлекеттік алтын-валюта активтерін реттейді. Федералды үкіметтің агенті болып табылады, мемлекеттің бағалы қағаздарын, оның қолма-қол ақшасын басқарады, басқа мемлекеттердің орталық банктерімен байланыс орнатады. Канада Банкі коммерциялық банктердің акцияларын сатып алмайды, жеке тұлғалар мен компаниялардың депозиттерін несиелемейді және қабылдамайды.

Ол «Банктер Банкі» функциясын орындайды, яғни коммерциялық банктер үшін соңғы несие беруші ретінде әрекет етеді, ол қысқа мерзімді шағын несие береді, шетелдік бағалы қағаздарға шағын инвестициялар салады.

Канада Банкінің пассивінің негізгі бабы – ол шығаратын банкноттар. Олардың бір бөлігі кассалық резервтер ретінде коммерциялық банктерде орналасады. Сонымен қатар, коммерциялық банктердің пайызсыз депозиттері де резервтік бап болып табылады. Коммерциялық банктер заңға сәйкес Канада Банкінің кредиторлары ретінде өз резервтерін сақтауы керек. Банктегі депозиттерді ел Үкіметі мен ірі шетелдік орталық банктер орналастырады.

Канада Банкі қызметінің негізгі бағыттары әлемдік экономикалық дағдарыстан кейін қалыптасты және ақша-несие жүйесін мемлекеттік реттеуді күшейтуге бағдарланған

болатын. Соғыстан кейінгі кезеңде мемлекет экономиканы мақсатты реттеуге көшті. Канада Банкі мемлекеттің ақша-несиелік реттеу құралы бола отырып, экономикалық дамудың ұзақ мерзімді міндеттерін шешу бойынша жұмыс жүргізеді.

Экономикалық белсенділіктің реттеушісі 1944, 1950 және 1955 жылдары 1-ден 2,5% - ға дейін өзгерген есептік мөлшерлеме болды.

Есеп мөлшерлемесін айла - шарғы жасау АҚШ-тан капитал ағымының әсерінен қиындады – шетелдік инвесторларды ынталандыру мүддесі үшін ол ұзақ уақыт бойы АҚШ-тың ФРЖ банктерінің мөлшерлемесінен жоғары болды.

Пайыздық саясаттың төмен тиімділігі, оның икемділігінің жеткіліксіздігі Канада банкі ақша-несиелік реттеуде ашық нарықтағы бағалы қағаздармен операцияларға көшуге мәжбүр етті. Алғаш рет Банк 1962 жылғы валюталық дағдарыс кезінде канадалық долларды тұрақтандыру бойынша осындай операцияларды жүргізді.

60-шы жылдардың екінші жартысында федералды үкіметтің Коммерциялық банктердегі облигациялар портфелі күрт өсті, бұл Канада Банкінің қызметін белгілі бір дәрежеде қиындатты.

Банктің саясаты коммерциялық банктердің міндетті резервтерінің нормаларын реттеу әдісін жүргізеді. Оларды өзгерту арқылы Канада Банкі несие беру үшін коммерциялық банктердің ақша көлемін ұлғайтады немесе азайтады.

Реттеуші функцияларды орындауда Канада банкі, ең алдымен, елдің ерекшеліктерімен байланысты қиындықтарға тап болды – провинцияның экономикалық мәселелерде федералды үкіметтен тәуелсіздігінің жоғары деңгейі бар. Шетелдік капиталдың әсері маңызды рөл атқарды. 1971 жылдан бастап Канада Банкі айналыстағы ақша массасын ұлғайту лимиттерін белгіледі. Алайда, бұл шаралар экономиканы жеткілікті реттеуге әрдайым ықпал ете бермейді.

Қазіргі кезеңде Канададағы ақша-несие саясатының негізгі құралдарының бірі үкіметке тиесілі депозиттердің коммерциялық банктерден және басқа клирингтік институттардан орталық банкке қозғалысы («алу»), сондай-ақ олардың клирингтік банктерге – «редепозитке» ауысуы болып табылады.

Канада Банкі онда сақталған депозиттер бойынша ешқандай пайыз төлемейтініне байланысты клирингтік қалдықтар көлеміндегі өзгеріс ақша нарығының ең қысқа мерзімді сегментіне – тәуліктік несиелер нарығына тікелей әсер етеді.

Канада Банкі «алу» - «редепозит» тетігінің көмегімен кассалық қалдықтарды реттеу бойынша күн сайын шешім қабылдайды. Бұл операциялар мерзімді түрде кассалық бағалы қағаздарды сатып алумен толықтырылады.

Канададағы төмен инфляцияны экономикалық саясат саласындағы әртүрлі шешімдер қолдайды. Ашық экономикада ақша-несие және валюта саласындағы қазіргі жағдайлар қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлемелер мен ағымдағы валюта бағамының өзгеруімен анықталады. Орталық банктің міндеті-осы айнымалылардың оңтайлы комбинациясын табу. Осы мақсатта Канада Банкі өзі әзірлеген «монетарлық шарттар индексі» (МШИ) пайдаланады.

Осы индекстегі пайыздық мөлшерлемелер мен валюта бағамдарының салыстырмалы салмағы бірқатар эмпирикалық зерттеулердің нәтижесін орташалау арқылы алынады, оның мақсаты әр түрлі валюта бағамдары мен қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлемелердің жиынтық сұранысына әсер ету дәрежесін бағалау болып табылады. Нәтижесінде 1:3 қатынасы алынды, яғни қысқа мерзімді ставкалардың 1% өзгеруі валюта бағамының 3% өзгеруі сияқты жиынтық сұранысқа шамамен бірдей әсер етеді.

Бастапқы деңгеймен салыстырғанда «монетарлық шарттар индексіндегі» өзгерістер «монетарлық шарттардың» қатаю немесе әлсіреу дәрежесінің индикаторы болып табылады. Осылайша, Канада банкі валюта бағамының өзгеруін және қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлемелерді басқару арқылы экономикаға әсер етеді.

Жалпы, Канада Банкінің ақша-несие және валюта саясаты инфляцияны бақылау және Канада долларының айырбас бағамын тұрақтандыру шаралары арқылы ұлттық валютаны нығайтуға бағытталған.

Италияның орталық банкі. Несиелік жүйенің ең жоғары органы мемлекеттік институт 1947 жылы құрылған және үлкен өкілеттіктерге ие шағын үкіметтің бір түрі болып табылатын несиелер мен жинақ жөніндегі министрлік аралық комитет. Оның функциялары кіреді:

- * несиелік саясатының негізгі бағыттарын әзірлеу және қамтамасыз ету және оның жүзеге асырылуын бақылау;

- * банк жүйесіндегі барлық маңызды құрылымдық өзгерістерді бақылау; жаңа несиелік мекемелерінің ашылуы; лицензияларды қайтарып алу; комитеттің мақұлдауымен банктердің жарғыларын қабылдау жүзеге асырылады: оларға өзгерістер енгізу, басқару орындарына тағайындау;

- * несиелік мекемелер қызметінің нормалары мен ережелерін, бағалы қағаздар эмиссиясын айқындайтын барлық нұсқамаларды санкциялау;

- * Италия Банкінің қызметін бақылау, оның қызметі үшін негізгі ұсынымдарды әзірлеу.

Функциялардың көптігіне қарамастан, комитеттің несиелік жүйеге тікелей бақылауды жүзеге асыруға құқығы жоқ. Бұл функция орталық банкке беріледі.

Орталық банк – 1893 жылы құрылған және 1926 жылдан бастап елдің бірыңғай эмиссиялық орталығы болып табылатын Италия Банкі. 1893 жылдан бастап Италия Банкі жеке акционерлік қоғам болса да, мемлекетпен тығыз қарым-қатынас орнатты. 1895 жылдан бастап оған қазынашылық операцияларын жүргізу берілді. 1926 жылы Банк несиелік жүйесі мен валюта бағамын бақылау құқығын алды.

1936 жылдан бастап ол «Банктердің Банкі» атанды. Қазіргі уақытта ұйымдастыру жоспарында Италия Банкі – орталық эмиссиялық банк, капиталы 300 мың атаулы пайдан тұратын жария-құқықтық мекеме, олар жинақ қассалары, жария-құқықтық институттар, ұлттық мүдде банктері, әлеуметтік қамсыздандыру институттары, сақтандыру мекемелері сияқты мемлекеттік және жартылай мемлекеттік мекемелер арасында бөлінген. Іс жүзінде Банк мемлекеттік институт болып табылады.

Италия Банкі ақша-несиелік саласында атқарушы билікті жүзеге асырады және экономиканы мемлекеттік реттеу саласындағы ықпалды экономикалық мекеме ретінде әрекет етеді. Өкімшілік тұрғыдан ол қазынашылыққа есеп береді, несиелік саясаты саласында несиелік және жинақ жөніндегі Министрлік аралық комитеттің ұсыныстарына сәйкес келеді.

Италияда заңнамада Италия Банкінің міндеттері тек жалпы түрде тұжырымдалған. Оның негізгі функциялары:

- * несиелік ақша эмиссиясы;

- * ресми алтын-валюта резервтерін жинақтау және сақтау;

- * банк Үкіметтің кассирі болып табылады, онда түсімдер мен төлемдер қозғалысы жүргізілетін мемлекеттің шоты бар. Осыған байланысты Италия Банкі мен Қазынашылықтың міндеттері арасында белгілі бір айырмашылықтар бар. Түсімдер мен шығыстарды қазынашылық қамтамасыз етеді, Банк оларды тек тіркейді;

- * несиелік мекемелері мен Үкіметке несиелік беру. Үкіметтің шарттары бір рет немесе жыл сайын заңмен белгіленетін жеңілдікті несиелерді шектеусіз алу мүмкіндігі бар. Сонымен бірге несиелік мекемелерін қайта қаржыландыру шектеулі;

- * несиелік мекемелерінің қызметін бақылау. Бұл өкілеттіктерді оған министрлік аралық комитет береді және оларды тікелей Италия Банкі итальяндық банктер қауымдастығының қолдауымен жүзеге асырады. Министрлік аралық комитет негізінен несиелік саясаты мен жинақ салымдарын қорғау саласындағы жалпы қадағалауға жауап береді.

Орталық банк комитеттің қарарлары бойынша қадағалау мәселелері бойынша шешімдер мен ұсыныстар жобаларын дайындайды, оның ережелерін белгілейді және құжаттамалық, сондай-ақ қашықтық нысанда тікелей қадағалауды жүзеге асырады. Оның өкілеттіктеріне сонымен қатар банктердің қызметін бақылау және тексеру, несиелік

мекемелерін тіркеу және тұтастай алғанда несие жүйесінің қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ету кіреді.

Банк валюта айналымын, айырбас бағамын, Еуропалық валюта бірлігін – еуроны енгізуді бақылайды. 1997 жылы Италияда айналымға 0,5 млрд еуро енгізілді.

Банк ақша-несие саясатын жүргізеді, оның негізгі бағыттары Қазынашылықпен және Комитетпен бірлесіп анықталады. Италия Банкі ақша массасының динамикасын үнемі қадағалап отырады және мақсатты бағдарлар негізінде оны реттеу үшін қажетті шараларды қабылдайды.

Ақша-несие саясатының негізгі құралдары: есеп саясаты, ашық нарықтағы операциялар (әсіресе репо), минималды міндетті резервтер саясаты. Италия Банкі минималды резервтердің жоғары деңгейімен сипатталады (25% дейін) және бұл міндеттемелер оған төленеді. Ерекшелігі – резервтер банк балансының міндеттемелерінің едәуір бөлігіне таралады.

Итальян Банкінің операциялары ақша қаражатын тарту (пассив) және оларды орналастыру (белсенді) жөніндегі операциялар болып табылады. Пассивтілерге банкноттардың эмиссиясы, несие мекемелерінің, Үкіметтің, шетелдік банктердің салымдары, капитал мен резервтер жатады.

Орталық банк Италияда жеке клиенттердің вексельдерін тікелей есепке алуға тыйым салады. Банк мемлекеттік бағалы қағаздарды, ипотекалық несие мекемелерінің облигацияларын, төрт айдан аспайтын мерзіммен кепіл куәліктерін кепілге қойып несиелер беруді жүзеге асырады, мемлекеттік бағалы қағаздарға Инвестициялар жүргізеді.

АҚШ-тың несие жүйесінің өзегі *Федералды резервтік жүйе (ФРЖ)* болып саналады, ол 12 Федералды резервтік банктерден және көптеген мүше банктерден тұрады. 1913 жылғы Федералды резервтік актіге сәйкес ФРЖ-ға мүше барлық банктер:

а) Федералды резервтік банктердің негізгі капиталына пай жарнасы ретінде меншікті капиталдың 6% - ын салу;

б) оларда өз резервтерін мерзімді салымдар сомасының 3% - ы және талап етілгенге дейінгі салымдар сомасының 7-ден 23% - ы көлемінде ұстау керек.

Федералды резервтік банктер өздерінің депозиттерінің 35% мөлшерінде алтын және заңды төлем қаражаттарында резервке ие болуы керек еді. Осылайша, Федералды резервтік банктердің міндеттемелері мыналардан тұрады:

1) мүше банктердің пай жарналары есебінен құрылған меншікті капиталдарына;

2) банкноттық эмиссия;

3) ФРЖ-ға мүше банктердің резервтерін білдіретін банктік депозиттерге қолданылмайды.

Коммерциялық банктердің ақша резервтерінің Федералды резервтік банктеріне шоғырлануы ақша үнемдеудің факторы болды. ФРЖ ұйымы қолма-қол ақшаны үнемдеуге және басқа жағынан, Федералды резервтік банктер арқылы кең көлемде жүргізілетін қолма-қол ақшасыз есеп айырысулардың дамуына ықпал етті.

Сонымен бірге, ФРЖ құру АҚШ банк жүйесін орталықтандыруды және ірі банктердің - қаржылық олигархияның цитаделінің үстемдігін күшейтті. 1915 жылдың аяғынан 1972 жылдың тамызына дейін американдық коммерциялық банктердің жалпы санындағы ФРЖ - нің үлес салмағы 28-ден 41% - ға дейін, ал олардың депозиттерінің жалпы сомасы 48-ден 78% - ға дейін өсті. Көптеген Банктер ФРЖ мүшелері болса да, ондағы шешуші әсер ірі және ірі банктердің аз санына ие.

1935 жылы тамызда ФРЖ-да кейбір ұйымдастырушылық өзгерістер енгізген заң қабылданды. Бұл заңның мәні, ең алдымен, АҚШ банк жүйесін одан әрі орталықтандыруда жатыр. Депозиттері кемінде 1 миллион доллар болатын барлық штаттық банктер белгілі бір мерзімде ФРЖ мүшелігіне кіруге міндетті болды; ФРЖ-нің орталық органдарының құқықтары едәуір кеңейе түсті: Басқарушылар кеңесі (АҚШ президенті 14 жылға тағайындайтын 7 мүшеден тұрады) ФРЖ-ны басқарды, оған Федералды резервтік банктердің есеп ставкаларын анықтау, мүше банктердің міндетті резервтерінің нормаларын

өзгерту, бағалы қағаздарға несие беру нормаларын белгілеу, резервтік банктер таңдаған директорлар кеңестерін бекіту құқығы берілді.

Сондай-ақ, ашық нарықтағы операциялар жөніндегі арнайы комитет құрылды, барлық федералды резервтік банктер өз операцияларын жүргізу кезінде оның нұсқауларын орындауы керек.

Федералды резервтік банктердің ресурстары банкноттарды шығару арқылы қалыптасады – Федералды резервтік билеттер және негізінен мүше банктер мен қазынашылықтан депозиттер қабылдау. Федералды резервтік Банктер қаражатының аз бөлігі өздерінің меншікті капиталынан тұрады (төленген және қосымша).

Уақыт өте келе банктер алтын қорларын сақтаушылар болуды тоқтатты, бірақ Банктің активінде алтын сертификаттар болды.

Банктердің басты Белсенді операциясы мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алу болып табылады.

Федералды резервтік банктер негізінен мемлекеттің несие берушілері болып табылады. Бірақ олардың мемлекеттік бағалы қағаздарға салған қаражаты, сайып келгенде, корпорациялардың мүддесі үшін пайдаланылады, өйткені мемлекет мемлекеттік тапсырыстарға және тауарларды сатып алуға көп мөлшерде жұмсайды.

Федералды резервтік банктерден басқа, АҚШ банк жүйесі мыналарды қамтиды:

- 1) коммерциялық банктер;
- 2) инвестициялық банктер;
- 3) өзара-жинақ банктер;
- 4) банкир үйлері.

АҚШ -тағы банктердің шоғырлануының айқын көрінісі – бірігу. Олардың саны Бірінші дүниежүзілік соғыстан кейін өсті.

АҚШ-тағы банктердің шоғырлануының ерекшелігі, мысалы, Англиядан айырмашылығы, ол жасырылған формада. Жасырын формалардың бірі – ірі банктердің корреспонденттік қатынастар жүйесі арқылы шағын ресурстарды пайдалануы. Мұның көрнекі көрсеткіші – банкаралық депозиттер. Осылайша, корреспонденттік қатынастар арқылы Американың ең ірі банктері өз ресурстарын көбейтуде.

Банктердің жасырын шоғырлануының бір түрі – бұл бір-бірімен байланысқан директораттар жүйесі, ол кейбір банктердің директорларының басқаларды басқаруға өзара қатысуынан тұрады.

Банктердің жасырын шоғырлануының тағы бір түрі – тізбекті байланыс жүйесі. Бұл жағдайда банктердің тұтас «тізбегі» қандай да бір ірі қаржылық операцияларды бірлесіп жүргізу туралы уақытша сипаттағы келісіммен немесе өзара қолдау мен акциялар алмасу туралы тұрақты келісімдермен біріктіріледі.

Жасырын шоғырланудың маңызды нысаны – көптеген банктерді бір акционерлік компанияның бақылауымен біріктіруден тұратын және әдетте «акцияларды ұстайтын қоғам» (холдинг-компания) деп аталатын банк топтарының жүйесі. Банктік холдинг-компаниялардың ішіндегі ең ірісі – «Вестерн бэнк корпорейшен».

АҚШ-та, басқа дамыған елдердегідей, банк саласына мемлекеттің араласуының күшеюі байқалады. Рас, орталық эмиссиялық банктер мемлекет меншігіне кірмейді, бірақ ол оларды басқарады.

Тікелей мемлекет меншігі – федералды жер банктері, тауарлық несие корпорациясы және экспорт-импорт банкі.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің құрылымы мен заңды мәртебесі

Жоғарыда айтылғандай, Қазақстанның екі деңгейлі банк жүйесі бар. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (ҚР ҰБ) Орталық банк болып табылады және Қазақстанның банк жүйесінің жоғарғы (бірінші) деңгейін білдіреді.

Ұлттық банк басқа елдердің орталық банктерімен және банктерімен қарым-қатынастарда, халықаралық банктерде және өзге де қаржы-несие ұйымдарында Қазақстан Республикасының мүдделерін білдіреді. ҚР ҰБ өз міндеттерін орындау кезінде пайда алу мақсатын басшылыққа алмауы тиіс.

ҚР Ұлттық банкінің құқықтық мәртебесі ҚР Конституциясымен, 30.03.95 ж. №2155 «ҚР Ұлттық Банкі туралы» ҚР Заңымен, «Банктер және банк қызметі туралы» ҚР Заңымен, Қазақстан Республикасы Президентінің актілерімен және Қазақстан Республикасы жасасқан халықаралық шарттармен (келісімдермен) айқындалады.

Ұлттық банк – мемлекеттік мекеменің ұйымдық-құқықтық нысанындағы заңды тұлға, дербес теңгерімі бар, өзінің филиалдарымен, өкілдіктерімен және ұйымдарымен бірлесіп, сатылап бағыну схемасы бар бірыңғай орталықтандырылған құрылымды құрайды. Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес олар келген елдің заңнамасын ескере отырып, Қазақстанда және одан тыс жерлерде өз филиалдары мен өкілдіктерін аша алады.

ҚР ҰБ өз қызметін Үкіметпен үйлестіреді, онымен тұрақты консультациялар өткізеді. «Қазақстанның 2030 жылға дейінгі даму Стратегиясын» басшылыққа ала отырып, Қазақстан Республикасы Үкіметінің экономикалық саясатын ескереді және егер бұл оның негізгі функцияларын орындауға және ақша-несие және валюта саясатын жүзеге асыруға қайшы келмесе, оны іске асыруға жәрдемдеседі.

ҚР Үкіметі Ұлттық Банктің міндеттемелері бойынша жауап бермейді, сондай-ақ Ұлттық банк Қазақстан Үкіметінің міндеттемелері бойынша осындай жауапкершілікті өзіне алатын жағдайларды қоспағанда, жауап бермейді.

Басқарма және директорлар кеңесі (директорат) Қазақстан Ұлттық Банкінің органдары болып табылады. Ұлттық Банктің құрылымына департаменттер мен басқа да бөлімшелерден тұратын орталық аппарат, филиалдар, өкілдіктер мен ұйымдар кіреді.

Ұлттық Банктің жоғары басқару органы-тоғыз адамнан тұратын басқарма. Оған ҚР ҰБ Төрағасы мен Ұлттық Банктің бес лауазымды тұлғасы, Қазақстан Президентінен бір өкіл және үкіметтен екі өкіл кіреді.

Ұлттық Банктің Басқармасы өз құзыретіне кіретін кез келген мәселені қарауға және ол бойынша шешім қабылдауға құқылы. Басқарманың отырыстары қажеттілігіне қарай, бірақ айына кемінде бір рет өткізіледі.

Директорлар кеңесі Ұлттық Банктің жедел басқару органы болып табылады және басқарма мен Ұлттық Банк Төрағасының немесе оның орынбасарларының құзыретіне кіретін мәселелерді қоспағанда, ҚР ҰБ қарамағындағы мәселелер бойынша шешімдер қабылдайды.

Директорлар кеңесінің құрамына төрағаның ұсынуы бойынша ҚР ҰБ Төрағасы, оның орынбасарлары және бөлімшелердің басшылары кіреді. Директорлар кеңесінің отырыстары қажеттілігіне қарай, бірақ айына кемінде бір рет өткізіледі. Оларды төраға, ал ол болмаған жағдайда-оның орнындағы адам жүргізеді.

Директорлар кеңесінің шешімдері отырыста да, сауалнама арқылы да қабылдануы мүмкін. Отырыста шешімдер мүшелердің жалпы санының кемінде үштен екісі, оның ішінде төраға не оны алмастыратын адам болуға тиіс қатысқан жағдайда Директорлар кеңесі мүшелерінің жай көпшілік даусымен қабылданады. Тең болған жағдайда төрағаның дауысы шешуші болады.

Сұрау салу жолымен қаралатын мәселелер бойынша шешімдер Директорлар кеңесі құрамының жалпы санының үштен екісінің даусымен қабылданады.

ҚР ҰБ төрағасы қайта талқылау және дауыс беру үшін өз қарсылықтарымен Директорлар кеңесінің шешімін бір аптадан кешіктірмей қайтаруға құқылы. Егер Директорлар кеңесі қабылданған шешімді олардың жалпы санының үштен екісінің даусымен растаса, Қазақстан Ұлттық Банкінің Төрағасы шешімге қол қояды. Директорлар кеңесі өз құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша Қаулы қабылдайды.

Ұлттық банктің төрағасын Парламенттің келісімімен Қазақстан Республикасының Президенті 6 жыл мерзімге тағайындайды. Ол ҚР Президентіне кетерден екі ай бұрын жазбаша өтініш беріп, отставкаға кетуге құқылы. Төрағаны Президент қызметтен босатады.

ҚР ҰБ төрағасына Ұлттық банк қызметінің барлық мәселелері бойынша жедел және атқарушы-өкімдік шешімдер қабылдау өкілеттігі берілген. Сондай-ақ ол Қазақстан Республикасының заңнамалық актілеріне сәйкес қаралуы Ұлттық Банктің құзыретіне жатқызылған әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша әкімшілік жаза қолдану туралы шешім қабылдайды.

Сондай-ақ, ҚР ҰБ төрағасының орынбасарларын Төрағаның ұсынуы бойынша төрағаның өзінің тағайындалу мерзіміне қарамастан 6 жыл мерзімге Қазақстан Президенті тағайындайды. ҚР ҰБ төрағасының ұсынысы бойынша да Президент қызметінен босатылады. Олар Қазақстан Президентіне Ұлттық банк төрағасымен келісілген жазбаша өтінішін ұсына отырып, отставкаға кете алады. Орынбасарлары өздерінің функционалдық міндеттеріне сәйкес және оларды бөлу негізінде мәселелерді қарайды және шешімдер қабылдайды.

Қазақстан Ұлттық Банкі орталық аппараты бөлімшелерінің басшылары өз қызметін Директорлар кеңесі бекітетін осы бөлімшелер туралы ережелерді негізге ала отырып жүзеге асырады.

Қазақстан Ұлттық Банкінің филиалдары (бұдан әрі-филиал) Директорлар кеңесінің шешімі бойынша ашылады, Ұлттық Банктің бірыңғай орталықтандырылған құрылымына сатылап бағыну схемасымен кіреді, оған есеп береді және олар үшін белгіленген өкілеттіктер шегінде әрекет етеді.

Филиал өз қызметінде жергілікті мемлекеттік билік органдарынан тәуелсіз және мұндай жауапкершілікті оған Ұлттық банк жүктеген жағдайларды қоспағанда, мемлекеттің міндеттемелері бойынша жауапты болмайды.

Қазақстан Ұлттық Банкі филиалдың міндеттемелері бойынша жауапты болады.

Филиалға басшылықты Қазақстан Ұлттық Банкінің Басқармасы қызметке тағайындайтын және қызметтен босататын оның директоры жүзеге асырады. Филиал директоры өз қызметін Ұлттық банктің бас сенімхаты негізінде жүргізеді.

Қазақстан Ұлттық Банкінің өкілдіктері Директорлар кеңесінің шешімі бойынша республика аумағында да, одан тыс жерлерде де ашылады, орталық банктің бірыңғай орталықтандырылған құрылымына кіреді және олар үшін белгіленген өкілеттіктер шегінде Ұлттық Банктің мүдделерін қорғайды және білдіреді.

ҚР Ұлттық банкінің негізгі мақсаты, міндеттері мен функциялары

Қазақстан Ұлттық банкінің негізгі мақсаты елдегі баға тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады.

Қазақстанның Ұлттық Банкіне келесі міндеттер жүктеледі:

- 1) мемлекеттің ақша-несие саясатын әзірлеу және жүргізу;
- 2) төлем жүйелерінің жұмыс істеуін қамтамасыз ету;
- 3) валюталық реттеуді және валюталық бақылауды жүзеге асыру;
- 4) қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу болып табылады.

ҚР ҰБ өзіне жүктелген міндеттерге сәйкес функцияларды орындайды:

- 1) Мемлекеттік ақша-несие саясатын жүргізу;
- 2) банкноттар мен монеталардың эмиссиясын жүзеге асыру;
- 3) банктер Банкінің функциясын жүзеге асыру;
- 4) банк - қаржы кеңесшісі, ҚР Үкіметінің агенті функциясын және Үкімет пен басқа да мемлекеттік органдар үшін олармен келісім бойынша өзге де қызметтерді орындау арқылы жүзеге асырылады;
- 5) төлем жүйелерінің жұмыс істеуін ұйымдастыру;
- 6) Қазақстан Республикасындағы валюталық реттеу және валюталық бақылау қағидаттарына негіздеу;

7) алтын-валюта активтерін басқару;

8) қаржы ұйымдарының қызметін бақылау және қадағалау, сондай-ақ олардың қызметін банктің құзыретіне жатқызылған мәселелер бойынша реттеу қағидаттарына негіздеу.

Ұлттық банк Қазақстан Республикасының Мемлекеттік ақша-несие саясатын айқындайтын және жүргізетін орган ретінде әрекет етеді, оның мақсаты ұлттық валютаның: оның сатып алу қабілетінің және жетекші шетел валюталарына қатысты бағамының тұрақтылығын қамтамасыз ету болып табылады. ҚР ҰБ айналыстағы ақша массасының бір немесе бірнеше көрсеткіштерінің өсуінің нысаналы бағдарларын белгілей алады.

Ұлттық Банктің негізгі басымдығы – инфляцияны төмендету бойынша банктің өз мақсатына жауап беретін және қойылған мақсаттың жоғары ашықтығына байланысты нарық қатысушыларының үлкен сенімін қамтамасыз ететін инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу.

Ұлттық банк ақша-несие саясатын жүргізудің балама қағидаттарын қолдануды немесе ақша таргеттеу немесе айырбас бағамын таргеттеу саласына акценттерді ауыстыруды орынсыз деп санайды.

Инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу шеңберінде Ұлттық Банк құбылмалы айырбас бағамының режимін ұстанады, яғни теңгенің айырбас бағамы ішкі нарықтағы шетел валютасының сұранысы мен ұсынысына байланысты белгіленеді.

Ақша-несие саясатының негізгі құралдары:

- Ұлттық Банктің банктерге несиелері бойынша сыйақы (мүдде) ставкаларының деңгейлері;

- ҚР ҰБ-ға депозитке салынатын ең төменгі міндетті резервтердің нормативі, оның ішінде тартылған қаражаттың мерзімі, көлемі және түрлері бойынша саралау мүмкіндігі бар (резервтік талаптар);

- мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алу және сату бойынша ашық нарықтағы операциялар;

- банктерге несиелер;

- валюта нарығындағы интервенциялар;

- жекелеген түрлерінің несиелік операцияларының деңгейі мен көлеміне тікелей сандық шектеулер енгізу (ерекше жағдайларда);

- ресми есептік (дисконттық) мөлшерлеме.

Ұлттық банк қайта қаржыландырудың ресми ставкасын, сондай-ақ ол жүргізетін операциялар бойынша сыйақының (мүдденің) өзге де ставкаларын белгілейді. Қайта қаржыландырудың ресми ставкасы ақша нарығының жалпы жағдайына, несиелер бойынша сұраныс пен ұсынысқа, инфляция деңгейіне және инфляциялық күтулерге байланысты.

2021 қаңтарда Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің Ақша-кредит саясаты жөніндегі комитеті базалық мөлшерлемені +/-1,0 п.т. пайыздық дәлізімен жылдық 9,00 пайыз деңгейінде белгілеу туралы шешім жасады. Тиісінше өтімділікті ұсыну жөніндегі тұрақты қолжетімді операциялар бойынша мөлшерлеме 10,00 пайыз және өтімділікті алу жөніндегі тұрақты қолжетімді операциялар бойынша мөлшерлеме 8,00 пайыз болады.

Шешім қысқа мерзімді және орта мерзімді перспективада инфляция тәуекелдерінің теңгерімін ескере отырып қабылданды. Қазақстанның негізгі сауда әріптестері саналатын елдерде әлемдік азық-түлік бағаларының өсуіне және инфляцияның жеделдеуіне байланысты сыртқы инфляциялық қысымның сақталуы байқалады.

Ішкі экономикада іскерлік белсенділік пен тұтынушылық сұранысты біртіндеп қалпына келтіру процесі жалғасып жатыр

Бұдан әрі қайта қаржыландырудың ресми ставкасын белгілеуді Ұлттық Банк ақша нарығындағы жағдайға және инфляция деңгейіне қарай қысқа мерзімді құралдардың ақша нарығындағы ставкалардың жоғарғы деңгейі болып табылатындай етіп жүргізетін болады.

Ұлттық банк сыйақы мөлшерлемелерінің саясатын жүзеге асырылатын мемлекеттік ақша-несие саясаты шеңберінде сыйақының нарықтық мөлшерлемелеріне ықпал ету үшін пайдаланады.

Банктер беретін несиелердің көлемін реттеу мақсатында банктердің міндеттемелері бойынша олардың төлемеу тәуекелдерін төмендету, сондай-ақ банктердің салымшылары мен акционерлерінің мүдделерін қорғау үшін Қазақстан Ұлттық Банкі резервтік талаптар тетігін пайдаланады.

Ең төменгі міндетті резервтер нормасын бұзған жағдайда Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерімен ҚР ҰБ белгілеген мөлшерде айыппұл есептеледі және өндіріп алынады. Банктің қызметі тоқтатылған кезде Ұлттық банк оған резервтелген қаражатты бір апта мерзімде қайтарады.

Ерекше жағдайларда Қазақстан Ұлттық Банкі міндеттемелердің өсуіне резервтік талаптар енгізуге құқылы. Ең төменгі міндетті резервтер нормативін өзгерту осындай шешім қабылданған күннен бастап бір айдан ерте қолданысқа енгізілмейді.

Ашық нарықтағы операциялар деп ақша массасын реттеу мақсатында қайталама нарықта Ұлттық банк жүзеге асыратын қазынашылық вексельдерді, мемлекеттік облигацияларды және басқа да бағалы қағаздарды сатып алу-сату түсініледі. Ашық нарықтағы операциялар лимитін ҚР ҰБ Директорлар кеңесі бекітеді.

Ұлттық банк екінші деңгейдегі банктерге Мемлекеттік және агенттік бағалы қағаздардың кепілімен кері РЕПО операцияларын жүргізу түрінде қайта қаржыландыру қарыздарын береді. Сондай-ақ, ол ақша нарығының жалпы жағдайына, несие бойынша сұраныс пен ұсынысқа байланысты ресми дисконттау (дисконттау) мөлшерлемесін анықтайды. Мемлекеттік ақша-несие саясаты шеңберінде банктердің есеп (дисконттық) ставкаларына әсер ету үшін есеп (дисконттық) саясатын жүргізеді. Вексельдерді қайта есепке алу тәртібін және вексельдерді қайта есепке алуға қабылдау үшін қойылатын шарттарды белгілейді.

Банктерге несие берудің тәртібін, шарттарын, түрлерін, мерзімдері мен лимиттерін ақша-несие саясатының қабылданған бағдарларына сәйкес несие берудің жалпы көлемін реттейтін Ұлттық банк айқындайды.

Соңғы сатыдағы кредитор ретінде Ұлттық банк банктерге Ұлттық Банк Басқармасы белгілеген тәртіппен және мерзімде Ұлттық және шетел валютасымен қамтамасыз етілген, сондай-ақ қамтамасыз етілмеген несиелер беруге құқылы.

Валюталық СВОП операцияларын жүргізу, сондай-ақ банктердің ҚР ҰБ-дағы корреспонденттік шоттарындағы қалдықтар кепіліне қысқа мерзімді қарыздар беру банктер банктік қарыздар беру мәселелері бойынша ынтымақтастық және өзара іс-қимыл туралы келісім жасасқан кезде ғана жүзеге асырылады.

Ұлттық банктің валюта нарығындағы интервенциялары деп теңге бағамына әсер ету үшін банкаралық немесе биржалық нарықта шетел валютасын сатып алу-сату түсініледі.

Ұлттық Банк валюта нарығындағы интервенцияларды кез-келген банктер мен валюта биржалары арқылы, бірақ жалпы ақша-несие саясаты шеңберінде валюталық мәмілелердің кез-келген түрін пайдалана отырып дербес жүргізеді.

Ұлттық Банк ішкі нарықта шетел валютасын сатып алу немесе сату жолымен де, сол сияқты алтын-валюта активтері есебінен де ҚР Ұлттық қорының активтерін айырбастау және қайта айырбастау бойынша операцияларды жүзеге асырады. Бұл ретте ішкі нарықта шетел валютасына қосымша сұраныстың төмендеуіне Ұлттық банк айырбастау операцияларын жүзеге асыра алатын мерзімдердің 6 айға дейін ұлғаюы ықпал ететін болады.

Банктерге қойылатын ең аз резервтік талаптар бойынша ставкалардың және қайта қаржыландыру ставкаларының азаюы Ұлттық Банкке 2009 жылы банктердің корреспонденттік шоттарындағы ақша қалдықтарын кепілге қойып валюталық СВОП және СВОП операцияларын жүргізуді тоқтатуға мүмкіндік берді.

Ұлттық банктің тікелей сандық шектеулері деп операциялар мен мәмілелердің жекелеген түрлері бойынша ставкалардың ең жоғары деңгейлері, несиелеуді тікелей шектеу,

сыйақы (мүдде) ставкаларын тоқтату, жекелеген салалардың дамуын ынталандыру немесе тежеу мақсатында несиенің нақты түрлерін тікелей реттеу түсініледі. Инфляциялық процестерді ақша-несиелік реттеудің жанама әдістерімен тоқтата тұру мүмкін болмаған жағдайда Ұлттық банк тікелей сандық шектеулерді қолдануға құқылы.

Қазақстан Ұлттық Банкі банктер Банкінің функциясын жүзеге асыру үшін:

- қайта қаржыландыру жүйесін ұйымдастырады, Ұлттық Банкте ашылған банк шоттарының иелеріне жоғары өтімді, тәуекелсіз бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін бір жылдан аспайтын мерзімге несиелер береді;

- Екінші деңгейдегі банктер үшін соңғы сатыдағы кредитор болып табылады, осыған байланысты оларға Ұлттық Банктің Басқармасы белгілеген тәртіппен және мерзімдерде қамтамасыз етілген, сондай-ақ қамтамасыз етілмеген ұлттық және шетелдік валютада несиелер беруге құқылы;

- клиенттің банк шотынан ақшаны қате есептеу фактісі анықталған кезде оны алып қоюға құқылы, клиенттің акцептісіз ақша алуға келісімін растайтын құжаттары болған кезде оның банк шотын дебеттеуге құқылы;

- ҚР ҰБ басқармасы айқындайтын тәртіппен және шарттарда банктер мен басқа да ұйымдардың Ұлттық Банкке оларға берілген несиелер бойынша берешектерін қайта құрылымдауды жүргізеді.

Банктің, қаржы кеңесшісінің, Қазақстан үкіметінің және басқа да мемлекеттік органдардың агенті функцияларын жүзеге асыру үшін Ұлттық банк олармен келісім бойынша әрекет етеді.

Үкіметтің қаражатын орналастырады, оның шоттары бойынша төлемдер мен өзге де операциялар жүргізеді, сондай-ақ басқа да қызметтер көрсетеді.

Мемлекеттік қарыз алу саясатын әзірлеу және іске асыру, мемлекеттің ақша-несие саясатына байланысты мәселелер бойынша бюджет саясатын қалыптастыру кезінде үкіметтің қаржы кеңесшісі ретінде әрекет етеді.

Ұлттық банк Үкіметтің агенті ретінде әрекет етеді және мемлекеттік қарыздарға қызмет көрсетеді.

Төлем жүйелерінің жұмыс істеуін ұйымдастыру мақсатында Қазақстан Ұлттық Банкі төлем жүйелерінің жұмыс істеуін ұйымдастырады, үйлестіреді, реттейді, сондай-ақ қадағалауды жүзеге асырады.

Төлемдер мен ақша аударымдарын жүргізу тәсілдерін, оларды қолдану ережелері мен ерекшеліктерін белгілейді.

Қолма-қол ақшаны пайдалана отырып төлемдерді жүзеге асыру тәртібін, шарттарын және банктердің, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүргізетін ұйымдардың олар қолданатын автоматтандырылған жүйелердің сенімділігін, қауіпсіздігін және банктік ақпаратты қорғауды қамтамасыз ету жөніндегі ең төменгі талаптарды айқындайды.

Банктік шоттардың түрлері мен құқықтық режимін, шоттарды ашу, пайдалану (жүргізу) және жабу тәртібі мен шарттарын белгілейді.

Валюталық реттеу мен бақылауды жүзеге асыра отырып, Қазақстан Ұлттық банкі елдегі шетел валютасы мен бағалы қағаздардың айналысы саласы мен тәртібін айқындайды, шетел валютасындағы операцияларды жүргізуге қажетті шектеулерді, жекелеген экспорт-импорт мәмілелері бойынша есеп айырысу нысанын енгізеді.

Қазақстан резиденттерінің және бейрезиденттерінің шетел валютасымен, бағалы қағаздармен шетел валютасымен операциялар жүргізу қағидаларын белгілейді және валюталық операциялар, экспорттық-импорттық валюталық бақылауды жүзеге асыру және шетел банктерінде резиденттердің шоттарын ашу тәртібі мәселелері бойынша нормативтік-құқықтық актілер қабылдайды.

Қазақстан Республикасына және одан валюталық құндылықтарды әкелу, әкету және жіберу тәртібін, сондай-ақ ұлттық валютаның шетел валюталарына ресми бағамын айқындайды.

Алтын-валюта активтерімен операцияларды қалыптастырады және жасайды және халықаралық есеп айырысуларды ұйымдастырады, шет елдермен валюта-қаржы және несиесі-есеп айырысу қатынастарын жетілдіреді.

Жасалған мемлекеттік шарттарға сәйкес шетелдік және халықаралық ұйымдардан шетел валютасын тартады, тауарлардың (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің) экспортынан шетел валютасындағы түсімді міндетті түрде сату режимін енгізеді және жояды.

Қазақстан Ұлттық Банкінің валюталық құндылықтармен және бағалы металдармен операциялар жүргізуге құқығы бар. Шетел валютасын, ҚР Үкіметі шетел валютасында, шет мемлекеттердің үкіметтері немесе халықаралық қаржы ұйымдары шығарған және кепілдік берген бағалы қағаздарды, оның ішінде бағалы қағаздар несиесі нысанында сатып алады және сатады.

Банктерде, өздері тіркелген мемлекеттердің заңнамасы бойынша тиісті құқығы бар шетелдік орталық банктерде және қаржы институттарында, сондай-ақ халықаралық қаржы ұйымдарында шоттар ашады.

Тазартылған алтынды, бағалы металдарды, тастарды және олардан жасалған бұйымдарды сақтауға қабылдайды және Қазақстан Республикасының аумағында және сыртқы нарықта тазартылған алтын мен басқа да бағалы металдарды сатып алу және сату жөніндегі операцияларды жүргізеді.

Қолданылып жүрген заңдарда белгіленген тәртіппен валюталық құндылықтар мен бағалы металдарды Қазақстанға әкеледі, сондай-ақ оларды Шетел банктеріндегі және мамандандырылған қаржы ұйымдарындағы өз шоттарына орналастыру үшін шет елге әкетеді.

Банкаралық депозиттер, репо және кері репо, депозиттік сертификаттар, коммерциялық қағаздар және ең төменгі деңгейін ҚР ҰБ басқармасы айқындайтын несиелік рейтингі бар эмитенттер шығарған өзге де борыштық міндеттемелер сияқты ақша нарығының құралдарымен операцияларды жүзеге асырады. Сондай-ақ туынды қаржы құралдарымен операциялар жүргізеді: форвардтық операциялар, своп операциялары және несиелік рейтингтері белгіленгеннен төмен емес қарсы әріптестермен опциондық операциялар.

Алтын-валюта активтерін басқару үшін Қазақстан Ұлттық Банкі бағалы металдармен және тастармен байланысты қатынастарды реттейтін заңнамаға сәйкес тазартылған алтынды қазақстандық және көрсетілген металдың өзге де өндірушілерінен (сатушыларынан) сатып алады.

Қазақстан Республикасының резиденттері мен бейрезиденттерінен, сондай-ақ ҚР Үкіметінен шетел валютасын қазақстандық теңгеге (естелік және кәдесый монеталарын қоса алғанда) және шетел валютасын сатып алады.

Депозиттерді орналастырады, шетел валютасымен және шетел валютасында деминацияланған бағалы қағаздармен дилингтік операцияларды жүзеге асырады, шетел валютасында несиелер береді және тазартылған алтынмен, күміспен, платинамен және платина тобының басқа металдарымен сатуды, депозиттеуді және басқа да операцияларды жүргізеді.

Халықаралық қаржы ұйымдарынан, шет мемлекеттердің орталық банктерінен және басқа кредиторлардан несиелер алады, шетел валютасымен төлей отырып, консультациялық, ақпараттық-баспа және өзге де қызметтер көрсетеді.

Ақша-несиесі саясатын және айырбас бағамы саясатын жүргізу мақсатында, оның ішінде ішкі валюта нарығындағы сұраныс пен ұсыныстың ауытқуын бәсеңдету үшін ішкі валюта нарығында валютаны сатып алады және сатады.

Қалыптасқан провизиялар (резервтер) есебінен шығынды алтын-валюта активтерін есептен шығарады.

Ұлттық банктің операциялары

Ұлттық Банк Басқармасы белгілеген тәртіппен онда шоттар ашқан заңды тұлғалар және банктер Қазақстан Ұлттық банкіндегі банк шоттарының иелері болып есептеледі.

«Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 наурыздағы №2155 Заңына сәйкес Ұлттық банк ұлттық валютада мынадай операцияларды жүргізеді:

1) өтімділігі жоғары, тәуекелі жоқ бағалы қағаздармен және басқа да активтермен қамтамасыз ету үшін Ұлттық банкте алты айдан аспайтын мерзімге ашылған банк шоттарының иелеріне несиелер береді;

2) мемлекеттік бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;

3) несиелерді қамтамасыз ету үшін жарамды деп есептейтін депозиттік сертификаттарды, өтеу мерзімі бір жылдан аспайтын борыштық бағалы қағаздарды сатып алады және сатады;

4) депозиттерді қабылдайды, төлемдер мен ақша аударымдарын жүзеге асырады, бағалы қағаздар мен өзге де құндылықтарды сақтауға және басқаруға алады;

5) туынды қаржы құралдарымен операцияларды жүзеге асырады;

6) қажет болған жағдайда Қазақстан Республикасының аумағындағы және одан тыс жерлердегі банктер мен қаржы ұйымдарында шоттар ашады;

7) чектер жазып береді және вексельдер береді;

8) егер бұған заңнамада тікелей тыйым салынбаған болса, өз міндеттеріне сәйкес басқа да банк операцияларын, сондай-ақ өз атынан мәмілелер жасайды.

Ұлттық Банктің несиелерін қамтамасыз етуге арналған кепіл нысанасы болуы мүмкін:

- тазартылған алтын;

- шетел валютасы;

- алты айға дейінгі өтеу мерзімі бар теңгедегі және шетел валютасындағы вексельдер;

- бір жылға дейін өтеу мерзімі бар қор биржаларында ресми түрде белгіленген борыштық қағаздар.

Директорлар кеңесі белгілеген жағдайларда басқа активтер мен тауар-өкімдік құжаттар да қамтамасыз етілуі мүмкін. Несие мерзімінде өтелмеген, сондай-ақ ол бойынша сыйақы (мүдде) төленбеген жағдайда Қазақстан Ұлттық Банкі қолданыстағы заңнамалық актілерге сәйкес кепіл нысанасын толық немесе ішінара сатады.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, Ұлттық банктің қызметтің мынадай түрлерімен айналысуға құқығы жоқ:

- ұйымдарға қызмет көрсету, сондай-ақ заңды тұлғалардың акцияларын сатып алу;

- сауда және өзге де қызметпен айналысуға;;

- қамтамасыз етусіз несие беру;

- берілген несиелерді ұзарту немесе мерзімі өткен вексельдерді жаңартуға рұқсат беру.

Қазақстан Ұлттық Банкі:

а) Қазақстан Республикасында шетел валютасының және шетел валютасындағы бағалы қағаздардың айналыс саласы мен тәртібін айқындайды, шетел валютасындағы операцияларды жүргізуге, оның ішінде осындай операциялардың көлеміне және сыйақы (мүдде) ставкаларының деңгейіне қажетті шектеулер енгізеді;

б) Қазақстанның резиденттері мен бейрезиденттерінің шетел валютасымен және бағалы қағаздармен шетел валютасымен операциялар жүргізу қағидаларын белгілейді;

в) валюталық құндылықтарды Қазақстан Республикасына және одан әкелу, әкету және жіберу тәртібін белгілейді. Резиденттер үшін шетел валютасын және шетел валютасындағы бағалы қағаздарды Қазақстан Республикасына міндетті аудару тәртібін белгілейді, сондай-ақ Қазақстан резиденттерінің шетел банктерінде шоттар ашу шарттарын айқындайды;

г) Ұлттық валютаның шетел валюталарына бағамын, оның ішінде шетел валютасымен және бағалы металдармен операциялар бойынша теңгенің кедендік және салықтық

төлемдері, нарықтық бағамдары мақсаттары үшін ҚР ҰБ-ның ресми бағамын белгілеу арқылы реттейді;

д) алтын-валюта активтерін қалыптастырады және олармен операциялар жасайды;;

е) халықаралық есеп айырысуларды ұйымдастырады, шет елдермен валюталық-қаржылық және несиелік-есеп айырысу қатынастарын жетілдіреді;

ж) жасалған мемлекеттік шарттарға сәйкес шетелдік және халықаралық ұйымдардан шетел валютасын тартады;

з) Қазақстан Республикасының бейрезиденттерінен қосымша несиелер тарту мәселелері бойынша ұсыныстар енгізеді;

и) тауарлардың (жұмыстардың, көрсетілетін қызметтердің) экспортынан шетел валютасындағы түсімді міндетті түрде сату режимін енгізеді және алып тастайды.

Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген валюталық реттеу және валюталық бақылау саласындағы өзге де функцияларды орындауға құқылы.

Тексеруге арналған сұрақтар

1. Орталық эмиссиялық банктердің себептерін тізімдеңіз.
1. Орталық банктердің негізгі міндеттері мен функциялары қандай?
2. ҚР Ұлттық банкінің жұмыс істеуінің құқықтық негіздерін анықтаңыз.
3. ҚР Ұлттық Банкі алдына қандай мақсаттар мен міндеттер қояды?
4. Ақша-несие саясатын жүргізу функциясын ашыңыз.
5. ҚР Ұлттық Банкінің операциялары мен мәмілелерін атаңыз.